శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు

– డా. కోగంటి రామానుజాచార్యులు

ఉపోద్ఘాతము :

కృష్ణయజుర్వేదాంతర్గత శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో అనేక విశేషాలు చెప్పబడ్డాయి. అసలు ఈ సృష్టికి కారణం ఎవరు? జీవులు ఎందుకు జనిస్తున్నాయి? ఎవరి సంకల్పానుసారం సుఖ దుఃఖములను పొందుతున్నాయి? జీవ–ఈశ్వర తత్త్వమేమిటి? జగత్కారణభూతుడెవడు? ఎక్కడ వుంటాడు? వానిని యోగాభ్యాసం ద్వారా ఎలా పొందవచ్చు? మొదలైన విశేషాలు శ్వేతాశ్వతర మహర్షి శిష్యసంవాదంగా ఆరు అధ్యాయాలలో ప్రతిపాదించబడినవి.

ప్రథమాధ్యాయంలో బ్రహ్మవాదులైన శిష్యుల తాత్త్వికప్రశ్నలు – విశ్లేషణము

వేదవేదాంత విద్యాతత్పరులైన శిష్యులు తత్త్వోపాసకులై శ్వేతాశ్వతరమహర్షిని భక్తిగా అడుగుతూ **(కింకారణమ్బ్రహ్మ?)** బ్రహ్మము దేనికి కారణముగా అగుచున్నది? ఏది తాను కారణముగా కలిగియున్నది? ఈ దృశ్యమంతా ఎందులో ఉన్నది? ఎందులోంచి బయల్వెడలుతోంది? **(జీవామ కేన?)** జీవులమగు మనమంతా ఎవరివలన జీవించగలుగుచున్నాము? **(క్వచ సంప్రతిష్ఠితా?)** ఈ సృష్టికి ముందు, ఈ సృష్టిలో మనం ప్రవేశించకముందు మనమంతా ఎందులో ప్రతిష్ఠితులమై ఉన్నాము? ఇప్పుడు ఎందులో ప్రతిష్ఠితులమై ఉంటున్నాము? అని అడుగగా

జగత్సృష్టికి మూలకారణము**(కాలః స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చింత్యా).** కాలము, స్వభావము, నియామకశక్తి, యాదృచ్ఛికం, పంచ భూతములు, యోని–ప్రకృతి గర్భము, స్త్రీపురుషసంయోగము మొదలైనవని

అనుకుంటారు కానీ, అనేకంగా కనిపిస్తున్న ఈ విశ్వమునకు అద్వితీయుడు, కాలస్వరూపుడు, లీలావినోదియగు పరమాత్మయే కారణము.

సత్యద్రష్టలగు మహనీయులు పరమాత్మను ఏవిధంగా దర్శిస్తున్నారంటే అనేకముగా కనిపిస్తున్నప్పటికీ ఏకమే అయినట్టివాడిగాను, **నేమిమ్:** బండిచక్రమునందు మధ్యగాగల నేమి (ఇరుసు) తనచుట్టూ చక్రమంతటినీ త్రిప్పుకొంటున్నట్లు ఈ విశ్వమంతటినీ తనచుట్టూ పరిభ్రమింపజేసుకుంటున్న వాడిగాను. 16 కళలను అధిగమించిన కళాకారునిగాను దర్శిస్తున్నారు.

పరమాత్మ అనే నదిని పంచేంద్రియములు అనే ప్రవాహము, పంచభూతములు అనే తరంగములు, పంచప్రాణములు అనే అలలు మొదలగు రూపంగా ధ్యానిస్తున్నారు. ఇవన్నీ అఖండమగు పరమాత్మ అనే నదిలోని భాగములే. సమస్త జీవులయందు వ్యాపించి ఉన్నవాడు దేవ, మానవ, జంతు, పక్షి ఇత్యాది అనేక రూపములలో ఉండేవాడు పరమాత్మయే.

ఎప్పుడైతే జీవుడు నేను దేహబద్ధుడను అనే అజ్ఞానమును విడిచి అంతా బ్రహ్మమయమే అని వేదాంత వేద్యమును తెలుసుకుంటాడో అప్పుడు జన్మకర్మల నుండి విముక్తుడై బ్రహ్మతత్త్వమును పొందుతాడు.

అవ్యక్తమగు బ్రహ్మతత్త్వమును ప్రతిపాదించి, ఆ బ్రహ్మమును అభ్యాసము ద్వారా తెలుసుకొనవచ్చును. అరణిలో అగ్నివలె, తిలలో తైలమువలె, పెరుగులో నెయ్యివలె, తరంగములలో నీరువలె అంతటా పరమాత్మ వ్యాపించి ఉన్నాడు. మథనాది ప్రయత్నములతో తైలాదులను పొందినట్లు ధ్యానాది అభ్యాసములతో పరమాత్మను తెలుసుకొనవచ్చును అని ప్రథమాధ్యాయములో చెప్పబడినది.

ద్వితీయాధ్యాయములో (చిత్తయోగ స్థితులు) పరమాత్మను తెలుసుకొనే ప్రకారమును బోధిస్తూ, మొదటగా ఈ మనస్సును ఉత్తమమైన బుద్ధితో ఇంద్రియ విషయముల నుండి నియంత్రిస్తూ పరమాత్మయందు లయము చేయవలెను. ధ్యానించుట, ఉపాసన చేయుట, యోగాభ్యాసముల ద్వారా పరమాత్మను పొందే విధానమును బోధించారు.

తృతీయాధ్యాయము (ఏకో రుద్రః) లో పరమాత్మయొక్క సర్వవ్యాపకత్వము, సృష్టి–స్థితి–లయ కారణత్వము, అఖండత్వము, రుద్రస్వరూపునిగా వర్ణన మొదలగు విషయములు ప్రతిపాదించబడినవి. పరమాత్మ జగత్తులో తనకు తానే క్రీడగా శరీరాదులను కల్పించుకొని, ఆస్వాదిస్తూ అన్ని ప్రాణులను సచైతన్యముగా ఉంచుతున్నాడు. సర్వభూతముల హృదయాంతరాళములలో ఉన్న పరమాత్మను తెలుసుకున్నవారు అమృతస్వరూపులౌతారు.

భగవానుడు నవరంధ్రములు గల ఈ దేహములో ఉండి నడిపిస్తున్నాడని సోహం భావనతో తత్త్వాన్ని తెలుసుకోవడమే ఆత్మజ్ఞానము. అలాగే స్వస్వరూపుడగు పరమాత్మని యోగులు దర్శిస్తున్నారు.

చతుర్థాధ్యాయము (జీవ–ఈశ్వర–పరమాత్మా హమ్) లో “**నానికో అవర్ణో బహుదా శక్తి యోగాత్...**” అని మొదలకుని ఏకస్వరూపుడైన పరమాత్మ అనేక శక్తులతో వివిధ జీవజాతులను కల్పించి పరిరక్షిస్తున్నాడు. అతడే అగ్నిస్వరూపుడు. వాయువు, ఆదిత్యుడు, చంద్రుడు, ప్రజాపతి, జలము అన్నీ పరమాత్మ రూపములే.

ఈ సృష్టిలోని స్త్రీ, పురుష, బాల్య, యౌవనాది అన్ని వయస్సులవారు, అన్ని వర్ణములవారు పరమాత్మ ప్రతిరూపములే. జీవులన్నీ పరమాత్మకు అభిన్నమైన తమకు తాము భిన్నమైన స్వరూపములు కలవి. ఒకే తేజస్సు నుండి వెలువడిన అనేక కిరణముల వంటి వారు.

పరంబ్రహ్మ నుండే వేదములు, యజ్ఞములు, క్రతువులు, భూత–వర్తమాన–భవిష్యత్ కాలములు జనిస్తున్నాయి. ఈ సృష్టి అంతా పరమాత్మయొక్క మాయయే అని గ్రహించాలి. **“మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాత్ మాయినంతు మహేశ్వరమ్”**. అన్నట్లు మాయను ప్రకృతి స్వరూపంగాను, ఈ మాయను కల్పించినవాడిని మహేశ్వరుడిగాను తెలుసుకోవాలి.

“యో దేవానామ్ అధిపో యస్మిన్ లోకాః అధిశ్రితాః” అన్నట్లు దేవతలందరికీ అధిపతి అయిన పరమాత్మయందే సమస్తలోకాలు అధిష్టతమై ఉన్నాయి. ఈవిధంగా పరమాత్మ స్వరూపాన్ని వర్ణించి, ఆ పరమాత్మయగు రుద్రభగవానుడు ఆయుష్షుని, సంతానమును, పశు–సంపదలను, జ్ఞానమును ప్రసాదించుగాక అని ఈ అధ్యాయములో బోధించారు.

పంచమాధ్యాయము (అంతాపరమాత్మస్వరూపమే) లో **"ఓం ద్వే అక్షరే బ్రహ్మ పరేతు అనంతే. విద్యా అవిద్యే నిహితే యత్ర గూడే క్షరంతు అవిద్యా హి | అమృతం తు విద్యా! విద్యా అవిద్యే ఈశతే అన్తుసో అన్యః"** అనే మంత్రము మొదలుకుని, ఏకమగు పరబ్రహ్మమందు రెండు విశేషాలు అక్షరమై, అనంతమై ఎప్పుడూ ఉంటాయి "విద్యా అవిద్యే: 1. విద్యా 2. అవిద్యా మార్పు చెందేది. అవిద్యా= మృతము. మార్పు చెందినది. విద్యా = అమృతము, ఈ రెండింటికి ఈశ్వరుడు కేవలము సాక్షియై ఉంటాడు. అలాగే పరమాత్మ అనేక యోనులందు పుట్టిన జీవరాశులయందు ఎలా ఉంటాడో, సృష్టి–స్థితి–లయములను ఎలా నడిపిస్తున్నాడో, అంగుష్ఠమాత్ర పురుష సూర్యుని వలె ప్రకాశించే తీరును వర్ణించారు.

పరమాత్మయొక్క మాయాశక్తిచే కల్పనానుగుణంగా రూపుదిద్దుకున్న జీవాత్మ సంకల్పము–స్పర్శ–zదృష్టి–రస–గంధ–భావ పరంపరలచే మోహితుడై అనేక ఉపాధులలో నిమగ్నుడౌతున్నాడు. అలాంటి తన రూపమును, ఉపాధిని జీవుడు గ్రహించినపుడు సర్వపాశముల నుండి విముక్తుడౌతాడు.

షష్ఠాధ్యాయములో, (పరంబ్రహ్మ తత్త్వాన్ని వర్ణిస్తూ- స్వభావమ్ ఏకే కవయో వదన్తి. కాలం తథాన్యే....).

ఈ అనంత సృష్టికి కారణమేమిటి? అంటే స్వభావము అని కొందరు, కాలము అని మఱికొందఱు అభిప్రాయ పడ్డారు. ఈ విశ్వమంతా వ్యాపించియున్న పరమాత్మ కేవల జ్ఞానస్వరూపుడు, కాలనియంత. ఆయన ఆలోచనా చమత్కారములే పంచభూతాత్మక సృష్టిగా వివర్తమౌతున్నది.

పరమాత్మ తన అంశయగు క్రియా విశేషమును ఏకస్వరూపంగాను, జీవ– ఈశ్వరులు అనే రెండుగాను, త్రిగుణములుగాను, పంచభూతములు– మనస్సు – బుద్ధి – అహంకారములు అనే అష్టవిధ ప్రకృతిగాను, కాలస్వరూపంగాను విస్తరింపచేసి సృష్టిని నడిపిస్తూ, మరల చేసుకుని ఏకస్వరూపుడగుతున్నారు.

అమృతస్వరూపుడైన ఈశునిచేత ఈ విశ్వమంతా తన్మయమైయున్నది. కావున ఈ జగత్తుకి హేతువు సర్వకారణకారణుడు పరమాత్మయే. నిష్కళంకుడు, నిష్క్రియుడు, శాంతస్వరూపుడు, అమృతత్త్వాన్ని పొందడానికి సేతువు వంటి వాడైన పరమాత్మను శరణువేడుతూ బ్రహ్మవాదులైన ఋషులు శ్వేతాశ్వతరమహర్షికి నమస్క రించారు. ఎవరు పరమాత్మకు భక్తులై ఉంటారో, గురువుల పట్ల దైవభావన కల్గి ఉంటారో అటువంటి వారికి ఆత్మజ్ఞానం తప్పక సిద్ధించును.

స్వస్తి

శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్

పూర్ణమద ఇతి శాంతిః

ఓం సహనావవతు । సహ నౌభునక్తు । సహవీర్యం కరవావహై ।
తేజస్వినావధీతమస్తు । మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ప్రథమోఽధ్యాయః

హరిః ఓం

బ్రహ్మవాదినో వదంతి. కిం కారణం బ్రహ్మ కుతః స్మ జాతా
జీవామ కేన క్వ చ సంప్రతిష్ఠాః ।
అధిష్ఠితాః కేన సుఖేతరేషు వర్తామహే బ్రహ్మవిదో వ్యవస్థామ్ ॥ ॥ 1 ॥

కాలః స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చింత్యా ।
సంయోగ ఏషాం న త్వాత్మభావా దాత్మాప్యనీశః సుఖదుఃఖహేతోః ॥ ॥ 2 ॥

తే ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢాం ।
యః కారణాని నిఖిలాని తాని కాలాత్మయుక్తాన్యధితిష్ఠత్యేకః ॥ ॥ 3 ॥

తమేకనేమిం త్రివృతం షోడశాంతం శతార్ధారం వింశతిప్రత్యరాభిః ।
అష్టకైః షడ్భిర్విశ్వరూపైకపాశం త్రిమార్గభేదం ద్వినిమిత్తైకమోహమ్ ॥ ॥ 4 ॥

పంచస్రోతోంబుం పంచయోన్యుగ్రవక్రాం పంచప్రాణోర్మిం పంచబుద్ధ్యాదిమూలామ్ ।
పంచావర్తాం పంచదుఃఖౌఘవేగాం పంచాశద్భేదాం పంచపర్వామధీమః ॥ ॥ 5 ॥

సర్వాజీవే సర్వసంస్థే బృహంతే అస్మిన్ హంసో భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రే ।
పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి ॥ ॥ 6 ॥

ఉద్గీతమేతత్పరమం తు బ్రహ్మ తస్మింస్త్రయం సుప్రతిష్ఠాఽక్షరం చ ।
అత్రాంతరం బ్రహ్మవిదో విదిత్వా లీనా బ్రహ్మణి తత్పరా యోనిముక్తాః ॥ ॥ 7 ॥

సంయుక్తమేతత్ క్షరమక్షరం చ వ్యక్తావ్యక్తం భరతే విశ్వమీశః ।
అనీశశ్చాత్మా బధ్యతే భోక్తృభావా జ్జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః ॥ ॥ 8 ॥

జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశావజా హ్యేకా భోక్తృభోగ్యార్థయుక్తా ।
అనంతశ్చాత్మా విశ్వరూపో హ్యకర్తా త్రయం యదా విందతే బ్రహ్మమేతత్ ॥ ॥ 9 ॥

క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః ।
తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాత్ భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః ॥ ॥ 10 ॥

జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యుప్రహాణిః ।
తస్యాభిధ్యానాత్తృతీయం దేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవల ఆప్తకామః ॥ ॥ 11 ॥

ఏతజ్జ్ఞేయం నిత్యమేవాత్మసంస్థం నాతః పరం వేదితవ్యం హి కించిత్ ।
భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మమేతత్ ॥ ॥ 12 ॥

వహ్నేర్యథా యోనిగతస్య మూర్తిర్న దృశ్యతే నైవ చ లింగనాశః ।
స భూయ ఏవేంధనయోనిగృహ్య స్తద్వోభయం వై ప్రణవేన దేహే ॥ ॥ 13 ॥

స్వదేహమరణిం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిం ।
ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాదేవం పశ్యేన్నిగూఢవత్ ॥ ॥ 14 ॥

తిలేషు తైలం దధినీవ సర్పిరాపః స్రోతఃస్వరణీషు చాగ్నిః ।
ఏవమాత్మాఽత్మని గృహ్యతేఽసౌ సత్యేనైనం తపసాయోఽనుపశ్యతి ॥ ॥ 15 ॥

సర్వవ్యాపినమాత్మానం క్షీరే సర్పిరివార్పితం ।
ఆత్మవిద్యాతపోమూలం తద్బ్రహ్మోపనిషత్ పరమ్ ॥ ॥ 16 ॥

ద్వితీయోఽధ్యాయః

యుంజానః ప్రథమం మనస్తత్త్వాయ సవితా ధియః ।
అగ్నేర్జ్యోతిర్నిచాయ్య పృథివ్యా అధ్యాభరత్ ॥ ॥ 1 ॥

యుక్తేన మనసా వయం దేవస్య సవితుః సవే ।
సువర్గేయాయ శక్త్యా ॥ ॥ 2 ॥

యుక్త్వాయ మనసా దేవాన్ సువర్యతో ధియా దివం ।
బృహజ్జ్యోతిః కరిష్యతః సవితా ప్రసువాతి తాన్ ॥ ॥ 3 ॥

యుంజతే మన ఉత యుంజతే ధియో విప్రా విప్రస్య బృహతో విపశ్చితః ।
వి హోత్రా దధే వయునావిదేక ఇన్మహీ దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః ॥ ॥ 4 ॥

యుజే వాం బ్రహ్మ పూర్వ్యం నమోభిర్విశ్లోక ఏతు పథ్యేవ సూరేః ।
శృణ్వంతు విశ్వే అమృతస్య పుత్రా ఆ యే ధామాని దివ్యాని తస్థుః ॥ ॥ 5 ॥

అగ్నిర్యత్రాభిమథ్యతే వాయుర్యత్రాధిరుధ్యతే ।
సోమో యత్రాతిరిచ్యతే తత్ర సంజాయతే మనః ॥ ॥ 6 ॥

సవిత్రా ప్రసవేన జుషేత బ్రహ్మ పూర్వ్యం ।
యత్ర యోనిం కృణవసే న హి తే పూర్తమక్షిపత్ ॥ ॥ 7 ॥

త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య ।
బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్ స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని ॥ ॥ 8 ॥

ప్రాణాన్ ప్రపీడ్యేహ సంయుక్తచేష్టః క్షీణే ప్రాణే నాసికయోచ్ఛ్వసీత ।
దుష్టాశ్వయుక్తమివ వాహమేనం విద్వాన్ మనో ధారయేతాప్రమత్తః ॥ ॥ 9 ॥

సమే శుచౌ శర్కరావహ్నివాలుకావివర్జితే శబ్దజలాశ్రయాదిభిః ।
మనోనుకూలే న తు చక్షుపీడనే గుహానివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్ ॥ ॥ 10 ॥

నీహారధూమార్కానిలానలానాం ఖద్యోతవిద్యుత్స్ఫటికశశీనామ్ ।
ఏతాని రూపాణి పురఃసరాణి బ్రహ్మణ్యభివ్యక్తికరాణి యోగే ॥ ॥ 11 ॥

పృథివ్యప్తేజోఽనిలఖే సముత్థితే పంచాత్మకే యోగగుణే ప్రవృత్తే ।
న తస్య రోగో న జరా న మృత్యుః ప్రాప్తస్య యోగాగ్నిమయం శరీరమ్ ॥ ॥ 12 ॥

లఘుత్వమారోగ్యమలోలుపత్వం వర్ణప్రసాదః స్వరసౌష్ఠవం చ ।
గంధః శుభో మూత్రపురీషమల్పం యోగప్రవృత్తిం ప్రథమాం వదంతి ॥ ॥ 13 ॥

యథైవ బింబం మృదయోపలిప్తం తేజోమయం భ్రాజతే తత్ సుధాంతం ।
తద్వాఽఽత్మతత్త్వం ప్రసమీక్ష్య దేహీ ఏకః కృతార్థో భవతే వీతశోకః ॥ ॥ 14 ॥

యదాత్మతత్త్వేన తు బ్రహ్మతత్త్వం దీపోపమేనేహ యుక్తః ప్రపశ్యేత్ ।
అజం ధ్రువం సర్వతత్త్వైర్విశుద్ధం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః ॥ ॥ 15 ॥

ఏష హ దేవః ప్రదిశోఽను సర్వాః । పూర్వో హ జాతః స ఉ గర్భే అంతః ।
స ఏవ జాతః స జనిష్యమాణః ప్రత్యజ్ జనాస్తిష్ఠతి సర్వతోముఖః ॥ ॥ 16 ॥

యో దేవో అగ్నౌ యోఽప్సు యో విశ్వం భువనమావివేశ ।
య ఓషధీషు యో వనస్పతిషు తస్మై దేవాయ నమో నమః ॥ ॥ 17 ॥

తృతీయోఽధ్యాయః ।

య ఏకో జాలవానీశత ఈశనీభిః సర్వాన్లోకానీశతఈశనీభిః ।
య ఏవైక ఉద్భవే సంభవే చ య ఏతద్ విదురమృతాస్తే భవంతి ॥ ॥ 1 ॥

ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థుర్య ఇమాన్లోకానీశతఈశనీభిః ।
ప్రత్యఙ్ జనాస్తిష్ఠతి సంచుకోపాంతకాలే సంసృజ్య విశ్వా భువనాని గోపాః ॥ ॥ 2 ॥

విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోబాహురుత విశ్వతస్పాత్ ।
సం బాహుభ్యాం ధమతి సంపతత్రైర్ద్యావాభూమీ జనయన్ దేవ ఏకః ॥ ॥ 3 ॥

యో దేవానాం ప్రభవశ్చోద్భవశ్చ విశ్వాధిపో రుద్రో మహర్షిః ।
హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు ॥ ॥ 4 ॥

యా తే రుద్ర శివా తనూరఘోరాఽపాపకాశినీ ।
తయా నస్తనువా శంతమయా గిరిశంతాభిచాకశీహి ॥ ॥ 5 ॥

యామిషుం గిరిశంత హస్తే బిభర్ష్యస్తవే ।
శివాం గిరిత్ర తాం కురు మా హింసీః పురుషం జగత్ ॥ ॥ 6 ॥

తతః పరం బ్రహ్మ పరం బృహంతం యథానికాయం సర్వభూతేషు గూఢం ।
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారమీశం తం జ్ఞాత్వాఽమృతా భవంతి ॥ ॥ 7 ॥

వేదాహమేతం పురుషం మహాంతమాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ।
తమేవ విదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ ॥ ॥ 8 ॥

యస్మాత్ పరం నాపరమస్తి కించిద్యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ ।
వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్ ॥ ॥ 9 ॥

తతో యదుత్తరతతం తదరూపమనామయం ।
య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవంత్యథేతరే దుఃఖమేవాపియంతి ॥ ॥ 10 ॥

సర్వానన శిరోగ్రీవః సర్వభూతగుహాశయః ।
సర్వవ్యాపీ స భగవాంస్తస్మాత్ సర్వగతః శివః ॥ ॥ 11 ॥

మహాన్ ప్రభుర్వై పురుషః సత్వస్యైష ప్రవర్తకః ।
సునిర్మలామిమాం ప్రాప్తిమీశానో జ్యోతిరవ్యయః ॥ ॥ 12 ॥

అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽన్తరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః ।
హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏతద్ విదురమృతాస్తే భవంతి ॥ ॥ 13 ॥

సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్ ।
స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠద్దశాంగులం ॥ ॥ 14 ॥

పురుష ఏవేదసర్వం యద్ భూతం యచ్చ భవ్యం ।
ఉతామృతత్వస్యేశానో యదన్నేనాతిరోహతి ॥ ॥ 15 ॥

సర్వతః పాణిపాదం తత్ సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం ।
సర్వతః శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి ॥ ॥ 16 ॥

సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం ।
సర్వస్య ప్రభుమీశానం సర్వస్య శరణం సుహృత్ ॥ ॥ 17 ॥

నవద్వారే పురే దేహీ హంసో లేలాయతే బహిః ।
వశీ సర్వస్య లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ ॥ ॥ 18 ॥

అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుః స శృణోత్యకర్ణః ।
స వేత్తి వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా తమాహురగ్ర్యం పురుషం మహాంతమ్ ॥ ॥ 19 ॥

అణోరణీయాన్ మహతో మహీయానాత్మా గుహాయాం నిహితోఽస్య జంతోః ।
తమక్రతుం పశ్యతి వీతశోకో ధాతుః ప్రసాదాన్మహిమానమీశమ్ ॥ ॥ 20 ॥

వేదాహమేతమజరం పురాణం సర్వాత్మానం సర్వగతం విభుత్వాత్ ।
జన్మనిరోధం ప్రవదంతి యస్య బ్రహ్మవాదినో హి ప్రవదంతి నిత్యమ్ ॥ ॥ 21 ॥

చతుర్థోఽధ్యాయః ।

య ఏకోఽవర్ణో బహుధా శక్తియోగాద్ వరణాననేకాన్ నిహితార్థో దధాతి ।
విచైతి చాంతే విశ్వమాదౌ చ దేవః స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు ॥ ॥ 1 ॥

తదేవాగ్నిస్తదాదిత్యస్తద్వాయుస్తదు చంద్రమాః ।
తదేవ శుక్రం తద్ బ్రహ్మ తదాపస్తత్ ప్రజాపతిః ॥ ॥ 2 ॥

త్వం స్త్రీ త్వం పుమానసి త్వం కుమార ఉత వా కుమారీ ।
త్వం జీర్ణో దండేన వంచసి త్వం జాతో భవసి విశ్వతోముఖః ॥ ॥ 3 ॥

నీలః పతంగో హరితో లోహితాక్షస్తడిద్గర్భ ఋతవః సముద్రాః ।
అనాదిమత్త్వం విభుత్వేన వర్తసే యతో జాతాని భువనాని విశ్వా ॥ ॥ 4 ॥

అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాః ।
అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః ॥ ॥ 5 ॥

ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే ।
తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి ॥ ॥ 6 ॥

సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః ।
జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమస్య మహిమానమితి వీతశోకః ॥ ॥ 7 ॥

ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్ యస్మిందేవా అధి విశ్వే నిషేదుః ।
యస్తం న వేద కిమృచా కరిష్యతి య ఇత్తద్విదుస్త ఇమే సమాసతే ॥ ॥ 8 ॥

ఛందాంసి యజ్ఞాః క్రతవో వ్రతాని భూతం భవ్యం యచ్చ వేదా వదంతి ।
అస్మాన్ మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః ॥ ॥ 9 ॥

మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం చ మహేశ్వరం ।
తస్యవయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్ ॥ ॥ 10 ॥

యో యోనిం యోనిమధితిష్ఠత్యేకో యస్మిన్నిదం సం చ విచైతి సర్వం ।
తమీశానం వరదం దేవమీడ్యం నిచాయ్యేమాం శాంతిమత్యంతమేతి ॥ ॥ 11 ॥

యో దేవానాం ప్రభవశ్చోద్భవశ్చ విశ్వాధిపో రుద్రో మహర్షిః ।
హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానం స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు ॥ ॥ 12 ॥

యో దేవానామధిపో యస్మిన్లోకా అధిశ్రితాః ।
య ఈశే అస్య ద్విపదశ్చతుష్పదః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥ ॥ 13 ॥

సూక్ష్మాతిసూక్ష్మం కలిలస్య మధ్యే విశ్వస్య స్రష్టారమనేకరూపం ।
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వా శివం శాంతిమత్యంతమేతి ॥ ॥ 14 ॥

స ఏవ కాలే భువనస్య గోప్తా విశ్వాధిపః సర్వభూతేషు గూఢః ।
యస్మిన్ యుక్తా బ్రహ్మర్షయో దేవతాశ్చ తమేవం జ్ఞాత్వా మృత్యుపాశాంశ్ఛినత్తి ॥ ॥ 15 ॥

ఘృతాత్ పరం మండమివాతిసూక్ష్మం జ్ఞాత్వా శివం సర్వభూతేషు గూఢం ।
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః ॥ ॥ 16 ॥

ఏష దేవో విశ్వకర్మా మహాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః ।
హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏతద్ విదురమృతాస్తే భవంతి ॥ ॥ 17 ॥

యదాఽతమస్తాన్న దివా న రాత్రిః న సన్నచాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః ।
తదక్షరం తత్ సవితుర్వరేణ్యం ప్రజ్ఞా చ తస్మాత్ ప్రసృతా పురాణీ ॥ ॥ 18 ॥

నైనమూర్ధ్వం న తిర్యంచం న మధ్యే న పరిజగ్రభత్ ।
న తస్య ప్రతిమా అస్తి యస్య నామ మహద్ యశః ॥ ॥ 19 ॥

న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం ।
హృదా హృదిస్థం మనసా య ఏనమేవం విదురమృతాస్తే భవంతి ॥ ॥ 20 ॥

అజాత ఇత్యేవం కశ్చిద్భీరుః ప్రపద్యతే ।
రుద్ర యత్తే దక్షిణం ముఖం తేన మాం పాహి నిత్యం ॥ ॥ 21 ॥

మా నస్తోకే తనయే మా న ఆయుషి మా నో గోషు మా న అశ్వేషు రీరిషః ।
వీరాన్ మా నో రుద్ర భామితో వధీర్హవిష్మంతః సదామిత్త్వా హవామహే ॥ ॥ 22 ॥

పంచమోఽధ్యాయః ।

ద్వే అక్షరే బ్రహ్మపరే త్వనన్తే విద్యావిద్యే నిహితే యత్ర గూఢే ।
క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్యః ॥ ॥ 1 ॥

యో యోనిం యోనిమధితిష్ఠత్యేకో విశ్వాని రూపాణి యోనీశ్చ సర్వాః ।
ఋషిం ప్రసూతం కపిలం యస్తమగ్రే జ్ఞానైర్బిభర్తి జాయమానం చ పశ్యేత్ ॥ ॥ 2 ॥

ఏకైక జాలం బహుధా వికుర్వన్నస్మిన్ క్షేత్రే సంహరత్యేష దేవః ।
భూయః సృష్ట్వా పతయస్తథేశః సర్వాధిపత్యం కురుతే మహాత్మా ॥ ॥ 3 ॥

సర్వా దిశ ఊర్ధ్వమధశ్చ తిర్యక్ ప్రకాశయన్ భ్రాజతే యద్వనడ్వాన్ ।
ఏవం స దేవో భగవాన్ వరేణ్యో యోనిస్వభావానధితిష్ఠత్యేకః ॥ ॥ 4 ॥

యచ్చ స్వభావం పచతి విశ్వయోనిః పాచ్యాంశ్చ సర్వాన్ పరిణామయేద్ యః ।
సర్వమేతద్ విశ్వమధితిష్ఠత్యేకో గుణాంశ్చ సర్వాన్ వినియోజయేద్ యః ॥ ॥ 5 ॥

తద్ వేదగుహ్యోపనిషత్సు గూఢం తద్ బ్రహ్మా వేదతే బ్రహ్మయోనిం ।
యే పూర్వం దేవా ఋషయశ్చ తద్ విదుస్తే తన్మయా అమృతా వై బభూవుః ॥ ॥ 6 ॥

గుణాన్వయో యః ఫలకర్మకర్తా కృతస్య తస్యైవ స చోపభోక్తా ।
స విశ్వరూపస్త్రిగుణస్త్రివర్త్మా ప్రాణాధిపః సంచరతి స్వకర్మభిః ॥ ॥ 7 ॥

అంగుష్ఠమాత్రో రవితుల్యరూపః సంకల్పాహంకారసమన్వితో యః ।
బుద్ధేర్గుణేనాత్మగుణేన చైవ ఆరాగ్రమాత్రోఽప్యపరోఽపి దృష్టః ॥ ॥ 8 ॥

బాలాగ్రశతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ ।
భాగో జీవః స విజ్ఞేయః స చానంత్యాయ కల్పతే ॥ ॥ 9 ॥

నైవ స్త్రీ న పుమానేష న చైవాయం నపుంసకః ।
యద్యచ్ఛరీరమాదత్తే తేనే తేనే స యుజ్యతే ॥ ॥ 10 ॥

సంకల్పనస్పర్శనదృష్టిమోహైర్గ్రాసాంబువృష్ట్యాత్మవివృద్ధిజన్మ ।
కర్మానుగాన్యనుక్రమేణ దేహీ స్థానేషు రూపాణ్యభిసంప్రపద్యతే ॥ ॥ 11 ॥

స్థూలాని సూక్ష్మాణి బహూని చైవ రూపాణి దేహీ స్వగుణైర్వృణోతి ।
క్రియాగుణైరాత్మగుణైశ్చ తేషాం సంయోగహేతురపరోఽపి దృష్టః ॥ ॥ 12 ॥

అనాద్యనంతం కలిలస్య మధ్యే విశ్వస్య స్రష్టారమనేకరూపం ।
విశ్వస్యైకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః ॥ ॥ 13 ॥

భావగ్రాహ్యమనీడాఖ్యం భావాభావకరం శివం ।
కలాసర్గకరం దేవం యే విదుస్తే జహుస్తనుమ్ ॥ ॥ 14 ॥

షష్ఠోఽధ్యాయః ।

స్వభావమేకే కవయో వదంతి కాలం తథాన్యే పరిముహ్యమానాః ।
దేవస్యైష మహిమా తు లోకే యేనేదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రం ॥ ॥ 1 ॥

యేనావృతం నిత్యమిదం హి సర్వజ్ఞః కాలకారో గుణీ సర్వవిద్ యః ।
తేనేశితం కర్మ వివర్తతే హ పృథివ్యప్తేజోనిలఖాని చింత్యమ్ ॥ ॥ 2 ॥

తత్కర్మ కృత్వా వినివర్త్య భూయస్తత్త్వస్య తావేన సమేత్య యోగం ।
ఏకేన ద్వాభ్యాం త్రిభిరష్టభిర్వా కాలేన చైవాత్మగుణైశ్చ సూక్ష్మైః ॥ ॥ 3 ॥

ఆరభ్య కర్మాణి గుణాన్వితాని భావాంశ్చ సర్వాన్ వినియోజయేద్యః ।
తేషామభావే కృతకర్మనాశః కర్మక్షయే యాతి స తత్త్వతోఽన్యః ॥ ॥ 4 ॥

ఆదిః స సంయోగనిమిత్తహేతుః పరస్త్రికాలాదకలోఽపి దృష్టః ।
తం విశ్వరూపం భవభూతమీడ్యం దేవం స్వచిత్తస్థముపాస్య పూర్వం ॥ ॥ 5 ॥

స వృక్షకాలాకృతిభిః పరోఽన్యో యస్మాత్ ప్రపంచః పరివర్తతేఽయం ।
ధర్మావహం పాపనుదం భగేశం జ్ఞాత్వాత్మస్థమమృతం విశ్వధామ ॥ ॥ 6 ॥

తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దైవతం ।
పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాద్విదామ దేవం భువనేశమీడ్యం ॥ ॥ 7 ॥

న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే ।
పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ ॥ ॥ 8 ॥

న తస్య కశ్చిత్ పతిరస్తి లోకే న చేశితా నైవ చ తస్య లింగం ।
స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః ॥ ॥ 9 ॥

యస్తంతునాభ ఇవ తంతుభిః ప్రధానజైః స్వభావతః ।
దేవ ఏకః స్వమావృణోత్ స నో దధాతు బ్రహ్మాప్యయం ॥ ॥ 10 ॥

ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా.
కర్మాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాసః సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ ॥ ॥ 11 ॥

ఏకో వశీ నిష్క్రియాణాం బహూనామేకం బీజం బహుధా యః కరోతి ।
తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్ ॥ ॥ 12 ॥

నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ ।
తత్కారణం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః ॥ ॥ 13 ॥

న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః ।
తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి ॥ ॥ 14 ॥

ఏకో హంసః భువనస్యాస్య మధ్యే స ఏవాగ్నిః సలిలే సంనివిష్టః ।
తమేవ విదిత్వా అతిమృత్యుమేతి నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ ॥ ॥ 15 ॥

స విశ్వకృద్ విశ్వవిదాత్మయోనిర్జ్ఞః కాలకారో గుణీ సర్వవిద్ యః ।
ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః సంసారమోక్షస్థితిబంధహేతుః ॥ ॥ 16 ॥

స తన్మయో హ్యమృత ఈశసంస్థో జ్ఞః సర్వగో భువనస్యాస్య గోప్తా ।
య ఈశేఽస్య జగతో నిత్యమేవ నాన్యో హేతుర్విద్యత ఈశనాయ ॥ ॥ 17 ॥

యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ।
తం హ దేవం ఆత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే ॥ ॥ 18 ॥

నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం ।
అమృతస్య పరం సేతుం దగ్ధేందనమివానలమ్ ॥ ॥ 19 ॥

యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః ।
తదా దేవమవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతో భవిష్యతి ॥ ॥ 20 ॥

తపఃప్రభావాద్ దేవప్రసాదాచ్చ బ్రహ్మ హ శ్వేతాశ్వతరోఽథ విద్వాన్ ।
అత్యాశ్రమిభ్యః పరమం పవిత్రం ప్రోవాచ సమ్యగృషిసంఘజుష్టం ॥ ॥ 21 ॥

వేదాంతే పరమం గుహ్యం పురాకల్పే ప్రచోదితం ।
నాప్రశాంతాయ దాతవ్యం నాపుత్రాయాశిష్యాయ వా పునః ॥ ॥ 22 ॥

యస్య దేవే పరా భక్తిః యథా దేవే తథా గురౌ ।
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః ॥ ॥ 23 ॥

ప్రకాశంతే మహాత్మన ఇత్యుపనిషత్

ఓం సహ నావవతు । సహ నౌ భునక్తు । సహ వీర్యం కరవావహై ।
తేజస్వి నావధీతమస్తు । మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్ సమాప్తః